

КНЯЖЕВА Ірина – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8395-6902>

ResearcherID: AAJ-4047-2020

ФІЛІПЧУК В'ячеслав – аспірант кафедри педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.7>

Бібліографічний опис статті: Княжева, І., Філіпчук, В. (2025). Економічний складник професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей: середовищний підхід. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 20 (52), 56–61, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.7>

ЕКОНОМІЧНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД

Анотація. У сучасних умовах стрімкого розвитку економіки, фінансових криз і нестабільності на ринку праці знання економічних основ стає важливим для кожного фахівця. У статті висвітлено важливий аспект підготовки майбутніх педагогів – економічний, що є необхідною умовою їхньої успішної професійної діяльності в умовах сучасних соціально-економічних запитів і завдань та орієнтації в економічному просторі професії. Доведено, що інтеграція економічних знань у професійну підготовку майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей відповідає загальносвітовій тенденції міждисциплінарного підходу. Це сприяє більш ефективному використанню ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності випускників педагогічних закладів вищої освіти, формуванню їхньої здатності до адаптації в умовах ринкової економіки, розвитку підприємницьких умінь і навичок. Середовищний підхід у вищій педагогічній освіті схарактеризовано як концептуальну стратегію організації освітнього процесу, що базується на створенні й управлінні освітнім середовищем, яке забезпечує оптимальні умови для професійного та особистісного розвитку майбутніх педагогів. Визначено, що середовищний підхід передбачає створення сприятливого освітнього середовища для розвитку професійних компетентностей і є перспективним напрямом модернізації педагогічної освіти. Урахування економічних аспектів у цьому підході сприяє формуванню в майбутніх учителів усвідомленого ставлення до економічного складника їхньої професійної діяльності. Показано, що ефективного для реалізації економічного складника професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей освітнє середовище закладу вищої освіти повинно бути інтегративним і комплексним, технологічно оснащеним, соціально орієнтованим і практико-спрямованим.

Ключові слова: професійна підготовка, економічний складник, майбутні вчителі, гуманітарні спеціальності, заклад вищої освіти, середовищний підхід, професійна діяльність.

KNYAZHEVA Iryna – Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the Department of Pedagogy, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, 26, Staroportofrankivska Str., Odessa, 65020, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8395-6902>

ResearcherID: AAJ-4047-2020

FILIPCHUK Viacheslav – Postgraduate Student at the Department of Pedagogy, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, 26, Staroportofrankivska Str., Odessa, 65020, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4746-8474>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.7>

To cite this article: Knyazheva, I., Filipchuk, V. (2025). Ekonomichnyi skladnyk profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei: seredovyschnyi pidkhid [Economic component of professional training of future teachers of humanities: an environmental approach]. *Human Studies. Series of Pedagogy*. 20 (52), 56–61, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.7>

ECONOMIC COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF HUMANITIES: AN ENVIRONMENTAL APPROACH

Summary. *In today's conditions of rapid economic development, financial crises, and instability in the labor market, knowledge of economic fundamentals is becoming important for every specialist. The article highlights an important aspect of the training of future teachers – economic, which is a necessary condition for their successful professional activity in the conditions of modern socio-economic demands and tasks and orientation in the economic space of the profession. It has been proven that the integration of economic knowledge into the professional training of future teachers of the humanities corresponds to the global trend of an interdisciplinary approach. This contributes to a more efficient use of resources, increasing the competitiveness of graduates of pedagogical institutions of higher education, forming their ability to adapt in a market economy, and developing entrepreneurial skills. The environmental approach in higher pedagogical education is characterized as a conceptual strategy for organizing the educational process, based on the creation and management of an educational environment that provides optimal conditions for the professional and personal development of future teachers. It has been determined that the environmental approach involves the creation of a favorable educational environment for the development of professional competencies and is a promising direction for the modernization of pedagogical education. Taking into account economic aspects in this approach contributes to the formation of a conscious attitude in future teachers towards the economic component of their professional activities. It is shown that the educational environment of a higher education institution that is effective for implementing the economic component of professional and pedagogical training of future teachers of humanitarian specialties must be integrative and comprehensive, technologically equipped, socially oriented and practically oriented.*

Key words: *professional training, economic component, future teachers, humanitarian specialties, higher education institution, environmental approach, professional activity.*

Актуальність проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції освіти з ринковою економікою значення економічного складника професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей суттєво зростає. Освіта більше не є замкненою системою – вона повинна відповідати потребам ринку. Саме тому сучасний освітній процес у вищій школі має будуватися з урахуванням нових вимог до майбутніх учителів не лише щодо набуття ними глибоких фахових знань, а й розуміння економічних процесів, що відбуваються в суспільстві. Включення економічного складника у професійну підготовку майбутніх педагогів гуманітарних спеціальностей сприяє формуванню у них здатностей, необхідних для орієнтації в сучасному ринку праці, управління власними фінансами, економічного планування, підприємництва, економічного управління освітніми ресурсами й упровадження в подальшій професійно-педагогічній діяльності елементів економічної грамотності в освітній процес загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях О. Блистів, Ву Мінлі, Є. Лодатко, М. Морозової, Н. Ничкало, О. Падалки, І. Пронікової, Г. Ребрової, М. Свіржевського, Ю. Чучаліної та інших учених доведено, що розвиток інформаційного суспільства та економіки знань вимагає від педагогів не лише предметних компетентностей, а й економічної, розвитку економічного мислення, світогляду, культури, фінансової грамотності, підприємливості.

Сучасні дослідження щодо використання середовищного підходу у вищій освіті (В. Желанова, Е. Заредінова, Г. Полякова, І. Сидорук, О. Ярошинська та ін.) свідчать про його важливість у формуванні ефективного освітнього середовища освітнього закладу, яке сприяє професійному й особистісному розвитку студентів, зокрема й майбутніх педагогів. Л. Ордіною (2012) освітнє середовище розглядається як простір для розвитку культури інтелектуальної діяльності здобувачів освіти, що сприяє формуванню їхньої особистості та професійних якостей.

О. Якимович та Я. Ільчишин (2021) доводять, що середовищний підхід слугує фундаментом освітньої технології, що сприяє подоланню фрагментарності навчального та виховного процесу, забезпечуючи його цілісність і безперервність.

Дослідження К. Приходченко, І. Сидорук, Ю. Чучаліної та ін. підкреслюють важливість забезпечення комфортних умов у навчальних закладах, що позитивно впливає на мотивацію та успішність здобувачів освіти, створюючи сприятливий простір для реалізації їхніх творчих здібностей і професійно та особистісно значущих якостей і здатностей.

В. Биков, Е. Заретдінова, В. Кремень, І. Пронікова, К. Ясперс та інші вітчизняні й зарубіжні вчені підкреслюють роль інновацій у створенні ефективного освітнього середовища, яке відповідає вимогам сучасного суспільства. Вказується на те, що використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, застосування електронних ресурсів, онлайн-платформ та цифрових інструментів для забезпечення доступу до навчальних матеріалів та інтерактивного навчання є ключовим елементом сучасного освітнього середовища.

Мета статті полягає у розкритті сутності і значення середовищного підходу до інтеграції економічного складника в систему професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей. **Завданнями** є визначення основних переваг і вимог до освітнього середовища закладу вищої освіти для реалізації завдань економічної просвіти майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Традиційно гуманітарна освіта мало приділяла увагу економічним аспектам, проте сучасний педагог має бути здатним не лише викладати, а й ефективно керувати освітніми проєктами, брати участь у формуванні фінансової політики навчального закладу, розуміти основи економіки освіти, отримати основи фінансової грамотності для особистого життя і кар'єрного зростання. Зміст економічного складника професійної освіти чітко і лаконічно визначено О. Падалкою (2009), Ю. Чучаліною (2021) як систематичне оволодіння економічними знаннями, розвиток організованості та ініціативності, підготовку до продуктивної діяльності та дбайливого ставлення до природних ресурсів, формування здатності застосовувати економічні знання у повсякденному житті. Реалізації цих важливих завдань сприяє використання середовищного підходу як методологічної основи цього процесу й ефективного

механізму професійного становлення і розвитку, зокрема й економічного, здобувачів вищої педагогічної освіти.

Ключовою терміносполукою, адекватне розуміння якої розкриває простір для визначення сутності й особливостей зазначеного підходу, є «освітнє середовище». Е. Заретдінова трактує його як «багаторівневу систему умов та можливостей, що забезпечують професійно-особистісне формування майбутнього педагога» (Заретдінова, 2017, с. 42).

М. Братко визначає освітнє середовище ЗВО як систему взаємопов'язаних умов, ресурсів і можливостей, спрямованих на забезпечення ефективного освітнього процесу. Воно включає матеріальну базу, фінансові та технологічні ресурси, кадровий потенціал, організаційні механізми та репутаційні чинники, які разом створюють сприятливий простір для професійного становлення здобувачів освіти (Братко, 2015, с. 71).

Ученою доведено, що освітнє середовище закладу вищої освіти складається із п'яти взаємопов'язаних компонентів. Серед них:

- особистісний – розглядається як визначальний, оскільки включає викладачів і студентів, їхній досвід, рівень професійної майстерності та особистісні особливості, взаємодія між якими формує унікальну атмосферу закладу;

- аксіологічно-смісловий – охоплює місію, візію, цінності, традиції, корпоративну культуру, що визначають ідентичність ЗВО;

- інформаційно-змістовий – включає освітні програми, позааудиторні та соціальні проєкти, нормативні документи, які регулюють освітній процес;

- організаційно-діяльнісний – форми, методи, стилі взаємодії, технології навчання та управлінські структури, що забезпечують ефективну діяльність закладу;

- просторово-предметний – це матеріальна база, аудиторії, бібліотеки, технічне обладнання та умови, що впливають на комфорт та ефективність освітнього процесу (Братко, 2015, с. 72).

Услід за В. Кременем та В. Биковим (2013, с. 10) освітнє середовище навчального закладу розуміємо як підсистему педагогічної системи, що являє собою спеціально створений і організований простір, у якому відбувається навчально-виховний процес. Воно охоплює всі необхідні умови для ефективного та безпечного досягнення цілей навчання і виховання, при цьому не включаючи самого здобувача освіти.

У дослідженні В. Желанової середовищний підхід у вищій педагогічній освіті розглянуто як «стратегію, що ґрунтується на управлінні процесом професійно-особистісного формування майбутнього педагога через створення певного середовища» (Желанова, 2016, с. 101).

Е. Заредінова (2017) на основі аналізу наукових джерел, репрезентує такі позиції щодо розуміння середовищного підходу у вищій освіті, як-от: теоретична концепція, що формує стратегічний вектор розвитку сучасної вищої освіти й ґрунтується на принципах відповідності середовища потребам людини, гармонійної взаємодії особистості з середовищем, оптимізації їхніх взаємовідносин та індивідуалізації середовищного впливу; динамічне явище, тісно пов'язане з процесом формування освітнього середовища.

Зважаючи на вищезазначене, середовищний підхід у вищій педагогічній освіті розуміємо як концептуальну стратегію організації освітнього процесу, що базується на створенні й управлінні освітнім середовищем, яке забезпечує оптимальні умови для професійного та особистісного розвитку майбутніх педагогів.

Аналізуючи особливості середовищного підходу, О. Ярошинська (2011) вказує на те, що його реалізація сприяє зміні фокусу діяльності викладача, переносячи його увагу з прямого педагогічного впливу на студента до створення сприятливого освітнього середовища, у якому відбувається професійне становлення майбутнього фахівця. У такій моделі навчання активізуються механізми самостійної пізнавальної діяльності, що стимулює студента до взаємодії з усіма компонентами освітнього простору. Чим повніше особистість використовує можливості середовища, тим ефективніше реалізується її потенціал, забезпечуючи гармонійний професійний і особистісний розвиток. Важливо, що середовище не лише надає ресурси для навчання, а й формує атмосферу співпраці, самовираження, творчого пошуку та самостійного ухвалення рішень.

Середовищний підхід дає змогу досліджувати розвиток студента як результат інтеграції власного досвіду з освітнім середовищем, що створюється у ЗВО, дозволяє визначати оптимальні умови для його професійного становлення та самореалізації. При цьому зазначимо, що взаємодія з освітнім середовищем відбувається не лише на свідомому рівні, а й на підсвідомому, що сприяє глибшому засвоєнню знань, формуванню професійної

культури та світогляду, у тому числі й економічного. Водночас середовищний підхід допомагає здобувачам освіти самостійно орієнтуватися у великому масиві інформації, критично її оцінювати й ефективно застосовувати в навчальній і професійній діяльності, сприяє не лише їхньому академічному розвитку, а й формуванню соціально-емоційних умінь, значущих компетентностей, створює умови для активної продуктивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Отже, переваги середовищного підходу в педагогічній практиці закладу вищої освіти полягають у його здатності забезпечувати комплексний, інтегрований вплив на розвиток особистості майбутнього фахівця, він слугує фундаментом освітньої технології, що сприяє подоланню фрагментарності навчального та виховного процесу, забезпечуючи його цілісність і безперервність. Завдяки створенню сприятливого освітнього середовища, у якому інтегруються формальне, неформальне та інформальне навчання, здобувачі освіти набувають знань, умінь і ціннісних орієнтацій у природному й динамічному контексті. Реалізація середовищного підходу дозволяє враховувати індивідуальні траєкторії розвитку кожного студента, стимулюючи його самостійну пізнавальну активність і професійне самовизначення. Він забезпечує взаємодію суб'єктів освітнього процесу, формуючи простір для творчого пошуку, рефлексії та особистісного зростання. Завдяки такому підходу навчання перестає бути суто академічним, а перетворюється на живий процес інтеграції знань і досвіду, що готує студентів до практичної реалізації реальних завдань професійної діяльності та життя в сучасному суспільстві.

Схарактеризуємо основні вимоги до ефективного для реалізації економічного складника професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей освітнього середовища закладу вищої освіти. Серед таких вимог визначаємо:

– інтегративність – передбачає, що економічний складник професійно-педагогічної підготовки має бути впроваджений в освітній процес закладу вищої освіти на міждисциплінарному рівні (зокрема, через урахування при складанні освітньо-професійних програм актуальних тенденцій економічного розвитку та освітнього ринку, поєднання економічного контенту з педагогікою, соціологією, філософією, історією тощо);

— комплексність — освітнє середовище закладу вищої освіти повинно сприяти формуванню в майбутніх педагогів не лише теоретичних знань, а й практичних умінь і навичок щодо застосування економічних знань у майбутній професійній діяльності);

— практична спрямованість — націлює на реалізацію проблемно зорієнтованого навчання, використання кейсів, у тому числі й віртуальних, ситуаційних задач для практичного застосування економічних знань, організацію воркшопів, тренінгів, майстер-класів для моделювання економічних ситуацій в освіті тощо;

— технологічність — передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (електронні курси, симулятори економічних процесів у сфері освіти, цифрові платформи тощо), доступ до баз даних з економічних питань, які впливають на освітній процес.

— соціальна зорієнтованість — реалізується через залучення майбутніх учителів до фінансово-економічної діяльності в межах університету (фандрайзинг, грантові програми тощо), розроблення власних освітніх ініціатив, участі в студентських підприємницьких проєктах у сфері освіти, міжнародних програмах з економіки освіти, стартапах, ділових іграх тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, майбутні вчителі, особливо ті, хто працюватиме у сфері гуманітарних дисциплін, повинні володіти основами фінансової грамотності, мати сформоване економічне мислення й світогляд, щоб навчати цьому підростаюче покоління, а також для ефективного управління власною кар'єрою та професійним розвитком. Використання середовищного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, зокрема щодо їхньої економічної просвіти, дозволяє зробити освітній процес вищої школи більш інтегрованим, адаптивним до потреб сучасного суспільства. Створення освітнього середовища закладу вищої освіти, що відповідає критеріям інтегративності, комплексності, технологічності, соціальної зорієнтованості, є практико-спрямованим, моделює реальні економічні процеси, сприяє набуттю здобувачами освіти економічних знань, розвитку практичних умінь і навичок, формуванню компетентностей, необхідних для подальшої успішної професійної діяльності. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні функціоналу економічного складника професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братко М. Структура освітнього середовища вищого навчального закладу. *Наукові записки*. 2015. № 135. С. 67–72.
2. Заредінова Е. Сутнісна характеристика середовищного підходу до сучасної вищої освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2017. № 16. С. 35–45.
3. Желанова В.В. Середовищний підхід у вищій освіті: сутність та логіка реалізації. *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання: монографія*. Житомир: Вид-во Рута, 2016. С. 98–115.
4. Кремень В.Г., Биков В.Ю. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 2. С. 3–16.
5. Ордіна Л.Л. Середовищний підхід у формуванні культуротворчого середовища ВНЗ. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: збірник наукових праць*. 2012. С. 145–153.
6. Падалка О.С. Професійно-економічна підготовка майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 412 с.
7. Чучаліна Ю.М. Формування економічної культури майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2021. 326 с.
8. Якимович О.Н., Ільчишин Я.В. Вплив середовища вищого навчального закладу на професійне виховання майбутніх фахівців. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. № 46. С. 350–355.
9. Ярошинська О. Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи впровадження. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 4 (Ч. 1), 2011. С. 105–109.

REFERENCES

1. Bratko, M. (2015). Struktura osvitnoho seredovyscha vyshchoho navchalnoho zakladu [The structure of the educational environment of a higher educational institution]. *Naukovi zapysky*, 135, 67–72. [in Ukrainian]
2. Zaredinova, E. (2017). Sutnisna kharakterystyka seredovyschnoho pidkhodu do suchasnoi vyshchoi osvity [Essential characteristics of the environmental approach to modern higher education]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*, (16), 35–45. [in Ukrainian]
3. Zhelanova, V.V. (2016). Seredovyschnyi pidkhid u vyshchii osviti: sutnist ta lohika realizatsii [Environmental approach in higher education: essence and logic of implementation]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia: monohrafiia*. (98–115) Zhytomyr: Vyd-vo Ruta. [in Ukrainian]
4. Kremen, V.H. & Bykov, V.Iu. (2013) Katehorii «prostir» i «seredovyshe»: osoblyvosti modelnoho podannia ta osvitnoho zastosuvannia [Categories of «space» and «environment»: features of model representation and educational application]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy*. No 2. 3–16. [in Ukrainian]
5. Ordina, L.L. (2012) Seredovyschnyi pidkhid u formuvanni kulturotvorchoho seredovyscha VNZ [Environmental approach in the formation of the cultural environment of universities]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intebratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru: zbirnyk naukovykh prats*. 145–153. [in Ukrainian]
6. Padalka, O.S. (2009) Profesiino-ekonomichna pidhotovka maibutnikh vchyteliv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Professional and economic training of future teachers in higher educational institutions]: dys... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Chuchalina, Yu.M. (2021). Formuvannia ekonomichnoi kultury maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of economic culture of future primary school teachers in the process of professional training]: dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. Uman. [in Ukrainian]
8. Yakymovych, O.N. & Ilchyshyn, Ya.V. (2021) Vplyv seredovyscha vyshchoho navchalnoho zakladu na profesiine vykhovannia maibutnikh fakhivtsiv [The influence of the higher education environment on the professional education of future specialists]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. №46. 350–355. [in Ukrainian]
9. Yaroshynska, O. (2011) Seredovyschnyi pidkhid v profesiinii osviti: teoretychni zasady ta perspektyvy vprovadzhennia [Environmental approach in vocational education: theoretical foundations and prospects for implementation]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. № 4 (1). 105–109. [in Ukrainian]